HACİVAT İLE KARAGÖZ

Gölge oyunlarının ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte Asya (Java, Endonezya, Çin) kökenli olduğu bilinmektedir. Bir aydınlatma kaynağı ile yarı saydam bir perdeden yararlanılarak, bu perdenin önünde ya da gerisinde, iki boyutlu saydam ya da saydam olmayan kuklaların oynatılmasına "gölge oyunu" denmektedir. Burada "gölge" sözcüğü yanıltıcıdır, çünkü her zaman söz konusu gölge değildir. Nitekim Cava'da erkekler, perdenin arkasından kuklaların kendisini, önünde ise kadınlar gölgelerini ya da perdeye izdüşümlerini seyrederler. Ayrıca Çin ve Türk gölge oyununda deri ve deri üzerindeki boyalar saydamlaştırılmış olduğundan, perde de kuklaların gölgeleri değil kendileri belirgindir.

Gölge Oyunu'nun Türk kültüründe ne zaman ortaya çıktığı, **Karagöz** ve **Hacivat** olarak ne zaman biçimlendiği ise bir bilmece olma özelliğini korumaktadır. Bu konu ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlardan en yaygın olanı Bursa efsanesidir. Sultan Orhan devrinde (1362), Ulu Camii'nin yapımında demirci ustası Kambur Bali Çelebi (Karagöz) ile duvarcı ustası Halil Hacı İvaz(Hacivat) çalışmaktadır. Şakacı tipler olan ikilinin arasında geçen konuşmalar, diğer işçilerin dikkatlerini çekip, işlerini aksatmalarına sebep olur. Camii inşaatının yavaş ilerlemesine sinirlenen padişah ikisini de idam ettirir.

Bir süre sonra yaptığı yanlışlığın bilincine varan padişah çok üzülür. Padişahın musahibi Şeyh Küşteri, padişahı teselli etmek için beyaz sarığını çıkarıp gerer ve arkasına bir şem'a (ışık) yakar. Ayağından çıkardığı çarıklarıyla, Karagöz ve Hacivat'ın tasvirlerini canlandırıp nükteli konuşmalarını seslendirir. Günümüzde de Karagöz perdesine **"Şeyh Küşteri meydanı"** denir ve Şeyh Küşteri Karagözcülüğün kurucusu kabul edilir. (Evliya Çelebi Seyahatnamesi)

Başka bir görüşe göre ise;

Gölge oyunu, ülkemize Yavuz Sultan Selim'in, 1517'deki Mısır seferi sonrası 16. yüzyılda gelmiştir. Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim'in bir hayal sanatçısını, oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın da görmesini arzu ederek İstanbul'a getirmesiyle, gölge oyunu İstanbul'a gelmiştir. Türkler, 16. yüzyıl başlarında perde gerisinden gölge yansıtma tekniğini, Mısır'dan almışlardır. Mısır Memluklarının gösteri yaptıkları siyah, ışık geçirmeyen, arabesk motiflerle işlemeli tasvirleri, şeffaf ve renklendirilmiş deri üzerine işleyen Türkler, bu sanata farklı bir nitelik kazandırdılar. Mısır oyunlarının, olay örgüsünün, birbirinden kopuk yapısını düzenleyip yeni bir biçim verdiler. Oyun tipleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde barındırdığı halklar içinden ve mahalle geleneğinden seçilmiştir. Karagöz, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yayılmış, çevre ülkelerde etkili olmuş,

geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Karagöz oyunu Mısır'a tekrar yeni biçimiyle dönüp ilgi görmüştür. Bugün Mısır kuklasının adı **Aragöz'**dür.

16. yüzyılda, hayal oyununun yaygınlığını ve Osmanlı eğlence sanatlarının başlıcalarından olduğunu gösteren pek çok belge vardır. Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin (1490-1574) hayal oyununu ibret gözüyle seyretmenin cezayı gerektirmeyeceği yolundaki fetvası bunların en önemlisidir. Ebussuud Efendi; **"Gerçek biliminde yükselmek isteyenler için, gölge oyununda büyük ibretler olduğunu gördüm. Kişiler, kalıplar gölge gibi gelip geçiyor ve çabucak yok oluyor, onları oynatan ise baki kalıyor"** demiştir.

KARAGÖZ OYUN TİPLEMELERİ

1. Eksen kişiler: Karagöz, Hacivat.

2. Kadınlar: Zenneler.

3. İstanbul ağzı konuşanlar: Çelebi, Tiryaki, Beberuhi.

4. Anadolu'dan gelen tipler: Laz, Kastamonulu, Rumelili, Egeli, Kayserili, Vanlı, Harputlu, Kurt.

5. Anadolu dışından gelenler: Muhacir, Arnavut, Arap, Akarap, Acem, Çerkez.

6. Zımmi - Müslüman olmayan kişiler: Rum, Frenk, Ermeni, Yahudi.

7. Kusurlu ve ruhsal hastalar: Kekeme, Kambur, Hımhım, Kötürüm, Deli, Esrarkeş, Sağır, Aptal yada Denyo.

8. Kabadayılar ve sarhoşlar: Tuzsuz Deli Bekir, Efe, Arap Efe, Zeybek, Matiz, Sarhoş, Külhanbeyi, Kopuk.

9. Eğlendirici kişiler: Çengi, Köçek, Kantocu, Hokkabaz, Canbaz, Curcunabaz, Hayali, Çalgıcı.

10. Olağanüstü kişiler, yaratıklar: Büyücü, Cazular, Cinler, Şeytan, Zebani.

11. Geçici ikincil kişiler ve çocuklar: Karagöz oyununda trajik-komik sahnelerin büyük bir çoğunluğu çeşitli karakterlerin varlığı ile gerçekleşir. Bu karakterler, mahallenin insanlarıdır. Oyunda sıra ile perdeye gelirler. Karakterlerin bir bölümü Anadolu'nun çeşitli yörelerinden İstanbul'a para kazanmak için gelen ve belli bir işi olan kişilerdir. Genellikle yöresel giysiler içinde kendi lehçeleri ile konuştukları için, onların bu farklıkları "komik unsuru" yaratır

A.Eksen Kişiler

Hacivat: Hacı ivaz, Hacı Ayvaz veya Bursalı Hacı Ivaz adları ile de anılır. Medrese eğitimi görmüş, Arapça ve Farsça kelimelerle, tamlamalarla konuşan, her konuda bilgi sahibi olan biridir. Karagöz'le sürekli bir didişme içindedir. Ders verir tavrı, bilgiçliğe döner. Bazen bu çok bilmiş tavırları başlarını derde sokar. Yine de çeşitli badireler onun sayesinde atlatılır. Kıyafetine yeşil renk hakimdir. Kadın Hacivat, Keçi Hacivat, Çıplak Hacivat, Kahya Hacivat, Sandalcı Hacivat gibi değişik tasvirleri vardır. Ayni şekilde oyun içinde kıyafeti değişse bile oyun sonunda klasik yeşilin hakim olduğu kıyafeti ile görünür.

Karagöz: Oyuna adını veren esas tiptir. Tahsil görmemiş bir halk adamıdır, sokak dili ile konuşur. Hacivat'la birlikte oyunun iki temel kişisinden biridir. Cahil cesareti diyebileceğimiz bir cesarete ve gözü pekliğe sahiptir. Bu yüzden tekin olmayan kişilerle başı sık sık derde girer. Sürekli Hacivat'ın yardımını görür. Okumamış ama zeki ve hazırcevaptır. Öğrenim görmüş kimselerin, yabancı sözcük ve dil kuralları ile alay eder. Devamlı olarak anladıklarını anlamaz görünür,

kelimelere ters anlamlar yükler. Böylece toplum içindeki iki ayrı zümrenin dillerinin çatışması ortaya serilir.

Hacivat'la, söylediklerini yanlış anlıyormuş gibi eğlenir. Sözlerine farklı ifadeler yükler. Genelde işsizdir, boş gezer. Hacivat'ın bulduğu işlerde çalışır. Yerinde duramayan, her şeye burnunu sokan meraklı bir tiptir. Bunun sonucu başı dertten kurtulmaz.

Her şeye burnunu sokan Karagöz, sokağa inmediği zaman pencereden kafasını uzatır veya evin içinden seslenerek işe karışır. Özü sözü bir, düşüncesini söylemekten çekinmeyen, patavatsız bir kişi olduğu için, kendini hep zor durumların içinde bulur. Yine de işin içinden sıyrılmasını bilir. Değişik oyunlarda değişik kıyafetler içinde görülebilir. Kadın Karagöz, Gelin Karagöz, Eşek **Karagöz, Çarpılmış Karagöz, Çıplak Karagöz, Süpürgeli Karagöz, Bekçi**

Karagöz, Çingene Karagöz, Sandalcı Karagöz, Tulumlu Karagöz, Davullu Karagöz gibi çeşitleri vardır. Oyun içinde rol gereği kıyafet değiştirse de, oyun sonunda kırmızı giyer.

B. Zenneler

Çerkez halayık: Karagöz oyununda dedikoducu kadın tiplerinden biridir.

Çingene: Karagöz ve ortaoyunun da kötü kılıklı, esmer çingene kadın tipi. Genelde falcılık yapar, çiçek satar.

Karagözün Karısı: Karagöz, Hacivat'la konuşurken, daima içerden seslenen karısı genelde görünmez. Oyun başında Hacivat'ın tegannisiyle, Karagöz'ün bağırması sonucu uyanan çocuğunu uyutmaya çalışır.

Susamcı: Karagöz oyununda bir tiptir. Eski devirlerde , hamamlarda, susam helvası satan bir zenci kadındır.

Karagöz oyunlarında kadınlar fettan, kocalarına dayak atabilen haklarını savunabilen tipler olarak karşımıza çıkarlar. Çeşitli oyunlarda Arap Bacı, Natır, Susamcı olarak görülürler. Oynadıkları oyunlara göre Nigar, Salkım inci, Dimyat pirinci vb. isimler alırlar.

C. İstanbul Ağzı Konuşanlar

Çelebi: Karagöz ve Ortaoyununda genç erkeği oynayan, İstanbul ağzıyla konuşan bir tiptir. Eskiden okumuş, tahsil görmüş eğitimli kişiler için kullanılan çelebi tabiri, bey ve efendi kelimelerinin yerini tutardı. Eğlenceyi sever, sürekli aşıktır. Kibar ve mirasyedidir. Güzel konuşmayı ve gezmeyi sever. Kadınlara düşkünlüğü ile bilinir. Kıyafeti, yıllar içinde zennelerle birlikte en çok değişiklik gösteren tiptir. Modayı yakından takip eder. Osmanlı yaşantısındaki toplumsal değişimleri en bariz gösteren Karagöz tipidir. Toplumsal değişimleri çelebi kıyafetleri üzerinde görmek mümkündür. İlk zamanlar sarıklı, kaftanlı çelebilerden, Tanzimat sonrası fesli, setreli, (düz yakalı, önü ilikli bir tür ceket) redingotlu, İstanbulinli (Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar Türkiye'de kullanılan, yakası kapalı bir tür erkek ceket) çelebilere bir değişim gözlenir. Otel, han, hamam satın alıp bunların işletmeciliğini Hacivat'a verir.

Tiryaki: Mahallenin en yaşlı efendisidir. Mahallenin alay konusudur. Uyuşturucu kullandığı için davranışlarını kontrol edemez, sürekli uyku halindedir. Konuşması Hacivat'ı andırır. Sabırsız ve sinirli bir kişiliğe sahiptir. Bazen de çocuk gibi davranır.

Beberuhi: Karagöz oyununda kötü huylu, cüce tipi. Saray soytarıları gibi vücudu gelişmemiş, aklı kıttır. Çabuk ve duraksamadan konuşur. Başkalarını, özellikle Karagöz'ü kızdırmaktan hoşlanır. Yılışık, sulu, alaycı, herkesle dalga geçen densiz bir tiptir. Oradan oraya laf taşıyarak herkesi birbirine düşürür. Etrafa kulak asmaz, devamlı olarak söz söyler, boyu kadar uzun bir külahı ve kimi kez de külahın ucunda feneri vardır. Karagöz argosunda "Pişbop" denildiği gibi "Altı karış Beberuhi" de denir.

D. Anadolu'dan Gelen Tipler

Baba Himmet: Karagöz oyununda, omzunda baltasıyla gezen, Kastamonulu bir tiptir. Genelde odunculuk yapar. Çok iri yarı kolayca aldatılabilen, saf bir kişidir. Yumuşak huylu ve iyi yüreklidir. Ancak kızdığında gözü kimseyi görmez. Diğer tasvirlere göre uzun ve büyük yapılıdır. Perdenin en uzun tipidir ancak dev gibi cüssesine rağmen yumuşak ve uysal bir tiptir. Karagöz onunla konuşmak için Himmet'in üzerine merdiven dayayıp çıkar. Anadolu ağzıyla konuşur. Konuşması kabadır bu da oyunda komik unsur olarak kullanılır.

Bolulu: Karagöz ile Ortaoyunu'nda sık görülen bir oyun tipidir. Yöresel Bolu ağzı konuşmasına rağmen, İstanbullu davranış biçimleri gösterir, genellikle aşçıdır.

Efe: Batı Anadolu'daki zeybeklere, köy yiğitlerine denir. Zeybek oynaması en büyük özelliğidir.

Harputlu: Çoğunlukla mahalle bekçisidir. Sözlerine birtakım Kürtçe sözcükler karıştırır. Bön ama kibirlidir.

Kayserili: Yerli ağızla konuşur ama İstanbul törelerini benimsemiş, pastırmacı tipidir.

Kürt: Oyunlarda bekçi olur. Güneydoğu Anadoluludur.

Laz: Karagöz oyununda kayıkçılık ve kalaycılık yapan tiptir. Temel, İdris gibi isimler alır. Karadeniz'in çeşitli yörelerine ait diyalektler kullanır. Çok süratli konuşup, karşısındakine söz vermez. Ağzı kalabalık, geveze bir tiptir. Yöre insanının aceleci, hareketli yapısını yansıtır. Çabuk sinirlenir, çabuk yatışır. Yerinde duramayan, sustuğu zaman heykel gibi duran, konuştuğu zaman makine gibi konuşan, karşısındakini dinlemeyen bir tiptir.

Rumelili: Karagöz oyununda ezik bir göçmen ağzıyla tane tane konuşan Rumeli tipi, Mestan Ağa. Çoğu kez pehlivan, kimi kez de arabacı olur. Durmadan köyünden bıktığını söyler. Pehlivanlıktan dem vurur. Ama koftur. Kendinden zayıfına bile yenilir. Korkak değilse de yılgındır.

E. Anadolu Dışından Gelen Tipler

Acem: Karagöz ve Ortaoyunu'nda görülen Azerbaycan'dan ya da İran'dan gelen Azeri kökenli Türk'tür. Zengin bir halı tüccarıdır, ticaretle uğraşır. Çoğu kez halı tüccarı olması yansıra tömbekici, antikacı ya da ara sıra tefecidir. Eli açık, gönlü yüce, ancak atıp tutan bir kişidir. Abartma huyu çok belirgindir, inatçıdır, nispet yapar. Karagöz'ün karşısında yüksekten atar. Karagöz ise bu kişinin sözlerini kaba nüktelerle karşılar. Eğlence düşkünü olduğu kadar kendine dalkavukluk edenden hoşlanır. Şiire düşkündür. Farsça beyitler okumaya bayılır. Karagöz ise Türkçe maniler okuyarak oyuna komik unsurlar katar.

Arnavut: Karagöz ve Ortaoyunu tipidir. Dürüst, mert ama bilgisiz ve kabadır. Çabuk kızar, ataktır, onun için adam öldürmek çok kolaydır. Kabadayılığı vardır, ama sıkıya gelince kaçar. İyi davranılınca uyumludur. İmparatorluk coğrafyasında kavgacı ve silahşörlükleri ile tanınır. Kendine has bir şivesi, Arnavut ağzı vardır. Laf anlatması zordur, okuma yazmayı, sayı saymayı bilmez. Oyunlarda ciğercilik, bahçıvanlık, bostancılık, bozacılık, koruculuk vb. işlerle uğraşır. Çoğu zaman Bayram adını kullanır.

Arap: Hacı fitil, Hacı fışfış, Hacı kandil diye anılır. Afrika'dan köle olarak getirilmiş zenci insanlardır. Önceleri sarayda çalışmış, sonraları özgürlüklerini elde ederek toplum içine karışmışlardır. Seyyahtır, şekerci ve baklavacılık yapar. Genelde dilenci olduğu görülür.

Akarap: Teni beyaz olan Arap demektir. Mısır, Suriye, Irak gibi ülkelerin vatandaşları için kullanılır. Fellah diye de bilinir. Oyunlarda kahve döğücülüğü, kestane, fıstık, baklava satıcılığı, devecilik gibi işlerle uğraşırlar.

Muhacir: Balkan göçmeni manasına gelir. Balkanlarda yaşayanlara Rumelili, anavatana göç ettiklerinde Muhacir denirdi.

F. Zimmi - Müslüman Olmayan Tipler

Ayvaz Serkis: Karagöz oyunundaki Ermeni tipi sonradan bir Ermeni adı olan Karabet diye adlandırılmıştır. Vekilharç-Kahya olarak zengin konaklarında çalışır. Vanlı bir Ermeni olan Serkis, konağın alışverişini yapar. Sadakati ve dürüstlüğüyle bilinir.

Barba Yorgos: Karagöz oyununda yarı Ulahça, yarı Rumca konuşan bir Rumeli çobanıdır. Denizin adını bile bilmeyen cahil biridir. Gemileri birer büyük kayık sanar. Baba Himmet'e benzer. Yunan Karagözünde de kullanılan bir tiptir.

Frenk:. Avrupalılık taslayan doğulu bir Hristiyandır. Karagöz oyununda bu genellikle Rum'dur. Doktor olur. Levanten tipidir.

Yahudi: İstanbullu azınlıklardan, cimri bir tiptir. Kah eskici, kah bezirgandır. Ticari zekası çok gelişmiştir. Karagöz'e iş gördürür, para vermez.

G. Kusurlu ve Ruhsal Hasta Tipler

Hımhım: Karagöz oyunu tiplerindendir, genizden konuşur. Kusurlu kişiler sınıfına girer. Artık oyunlarda pek kullanılmayan bir tiptir.

Kambur: Beberuhiyi andırır, sırtında kamburu vardır.

Kekeme: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Kekeleyerek konuşur. İnsanların kusurları ile alay etmek hoş olmayacağı için artık bu tipler perdeye getirilmiy

H. Kabadayılar ve Sarhoşlar

Aydınlı: Karagöz oyununda kabadayı ya da efe tipi. Kabadayılar grubuna girer. Tek başına mahallenin düzenini sağlar. Perdedeki tiplere göre boyu uzun olan Aydınlı, "Efe" olarak da anılır ve perdeye gelir. Bazı oyunlarda Tuzsuz Deli Bekir'in yerini alır.

Efe: Haksızlığa uğramış kişileri koruyan, çapraşık işleri düzene koyan, suçluları tir tir titreten ve küçük birer nasihatle salıveren bir tiptir. Olay, köçek oyunu ile tatlıya bağlanır. Efe herkesi tanır.

Gazi Boşnak: Karagöz oyununda zorba bir yeniçeri ya da levent tipi.

Külhanbey: Karagöz tiplerinden biridir. Matiz ve Tuzsuz Deli Bekir'den sonra gelir. II. Abdülhamit devrinde Karagöz tipleri arasına girmiş olan Külhanbey sarhoş değildir.

Tekbıyık: Tuzsuz Deli Bekir gibi kabadayılar grubundandır.

Tuzsuz Deli Bekir: Mahallenin belalısıdır. Bazılarına göre yiğit bir delikanlıdır. Oyunda son anlarda çıkar onun gelmesi ile düğüm çözülür. Suçluları cezalandıran, mahallede düzeni kuran odur.

Adaleti kendi bilek gücü ile sağlar, suçlulara moral dersi vermez, çoğunlukla onları bağışlar. Mahallede ona karşı çıkabilen tek kişi Karagöz'dür.

I. Eğlendirici Tipler

Canbaz: Sözlük anlamında canı ile oynayan demektir. İp üzerinde yürüyenlere ve yüksek dikili taşlara tırmananlara bu ad verilmiştir. İp cambazlarının özel adı **Rismanbaz**dır.

Curcunabaz: Curcuna içinde dans eden ve gösteriler yapan sivri külahlı, bazen yüzleri maskeli oyunculardır.

Çengi: Çeng adı verilen çalgıyla dans eden kadın dansçıdır. Karagöz oyunu sonunda çengi oynamak neredeyse yerleşmiş bir gelenektir. Çengiler, oyun sonunda perdeye gelip raks ederler.

Hokkabaz: Gözbağcılık ve el çabukluğu gösteren tiptir.

Kantocu: Karagöz oyununda ilgi çekmek için sonradan eklenmiş kanto söyleyen tiptir.

Köçek: Karagöz oyunlarını çengi ya da köçekle bitirmek adettendir. Yeni eklenen tiplerle Kafkas, Karadeniz oyunları, balerinlerle bale yapılır. Oyun sonu, dans ve müzik gösterisi ile bitirilir.

Maskara: Karagöz oyununda soytarı tiptir.

J. Olağanüstü Kişiler Yaratıklar

Büyücü: Karagöz oyunu tiplerinden olup, eski zamanlardan kalma büyü yapan kişidir. Bu tip genelde kadındır.

Cadı: Karagöz oyun kişisidir. Cazu adıyla da bilinir. Doğaüstü güçleri vardır. İnsanı çeşitli kılıklara sokabilir. Uçma yetisine sahip olan Cazular, küple ya da bir ejderin üzerinde ellerinde yılandan kamçılarıyla, uçarak özel efektlerle perdeye gelirler.

Canavar: Doğaüstü garip bir yaratıktır. Gölge oyunumuzda kötülüğün simgesidir.

Cin: Karagöz oyununda doğadışı bir tasvirdir. Ortaçağ Avrupa tiyatrosundaki şeytanın karşılığıdır. Göğsünde, karnında, kasıklarında ve dizkapaklarında canavar başları vardır. Göze görünmediğine ya da istediği zaman göründüğüne inanılan hayal tipidir. Cumhuriyet öncesi Karagöz oyunlarında daha çok kullanılmıştır.

Cinler, Cadılar: Çifte Cazular, Ferhat ile Şirin, Kanlı Kavak gibi oyunlarda tabiatüstü varlıklara rastlanır. Perdeye Karagöz'ü çarpmak ve cezalandırmak için gelirler. Büyücüler küplere, ejderlere binerler ellerinde yılandan kamçıları vardır.

K. Geçici İkincil Kişiler ve Çocuklar

Geveze: Karagöz oyunu tiplerindendir. Bu tip ağzına geleni söylediği gibi, pot kırar, çam devirir. Çok konuşur, münasebetsiz bir tiptir.

Muşlu: Karagöz oyunu tipidir. Kanlı Kavak oyununda Aşık Hasan'ın oğludur.

Natır: Karagöz oyununda bir tiptir. Kadınlar hamamında çalışan hizmetlilerin başı olan kadındır. Erkekler hamamındaki tellağın karşılığıdır.

Rasgele: Karagöz oyununda bir tiptir. Söylediği her kelimeye "rasgele" ilave ederek konuşması en büyük özelliğidir.

Sekban: Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Yeniçeri Ocağına mensup eski devir askeridir.

KARAGÖZ OYUNUNUN SEYRİ

Türk Gölge tiyatrosu olarak bilinen **Karagöz-Hacivat** oyunları dört bölümden oluşur. Bunlar;

I. Mukkaddime (Giriş, Öndeyiş veya Prolog): Bu başlangıç bölümünde, kamıştan yapılmış nareke adı verilen düdüğün çalınması eşliğinde, göstermelik adı verilen ve genellikle bir ev ya da bitki benzeri bir manzara tasviri, Küşteri Meydanı adı verilen perdenin aşağısından ağır ağır yukarıya doğru yükseltilir. Önce perdeye Hacivat gelir ve bir semai okuyarak Karagöz'ü davet eder. Selim Nüzhet Bey'in kayıtlarına göre Karagözcülerin çoğunlukla okudukları bir tanesi şudur**:**

Makamı:Yegah

Hey benim afeti canım aman
Dili dost kalbi düşmanım aman
Ah yoluna feda bu canım aman
Ah aman etme bu edayı
Gel kuzum etme bu cefayı

Alsam elini elime aman

Sarılsam ince beline aman

Mailim tatlı diline aman

Gel benim selvi bülkendim aman

Hacıvat semaiyi takiben;**of, hay hak!.** .diyerek perde gazelini okumaya başlar.

II. Muhavere (Söyleşi veya Atışma): Bu bölümde, Hacivat'la Karagöz birbirlerine bilmeceler sorarlar. Başlarından geçen bir olayı ya da gördükleri bir düşü gerçekmiş gibi anlatırlar.

III. Fasıl (Oyun): Karagöz oyunlarının ana bölümü budur. Asıl konunun geliştiği bu bölümde, oyunun konusuna göre diğer karakterler de oyuna dahil olurlar. Bu bölümün müzikleri arasında gazeller de önemli bir yer tutar. Perde gazellerinin hemen hepsinde Karagöz ‘ün piri Şeyh Küşteri’nin adını geçirirler. Örneğin “Hazret-i Sultan-i Orhan Rahmetullah’tan beri/Yadigar-ı Şeyh Kuşteri Becadır Perdemiz” gibi.

IV. Bitiş (Final, Epilog): Çok kısa olan bu bölümde konu bitmiş, olaylar çözülmüştür. Hacivat'ın Karagöz'e hitaben “Yıktın perdeyi eyledin viran/Varayım sahibine haber vereyim heman” şeklindeki repliği duyulduğunda seyirciye oyunun bittiği ilan edilmiş olur. Diğer görüntüler perdeden çekilirken en sonunda çengi gelir müzik eşliğinde oynar.

KARAGÖZ OYUNU GEREÇLERİ VE TEKNİĞİ

Hayâli: Karagöz oynatan ustadır. Karagözü tek bir usta oynatır ve bütün mizansenleri o idare eder. Ses taklidi yapabilir. Şarkıları usûl içinde kalarak karikatürize edip, perdedeki tiplere özel usûller üretir. Bazı şarkılar bazı tiplemelerle özdeşleşmiştir. Şarkı duyulduğunda seyirci, o tipin perdeye geleceğini bilir. Karagöz ustası, "hayâli" ünvanını uzun yıllar yanında "yardaklık" yaparak yetiştiği kendi ustasından alır. Çırak, perdenin hazırlanmasını, oynayacak faslın görüntülerini seçip, sıraya koymaktan başka, ayrıca ustanın yanında bu sanatın öğrencisidir. Çırağın da yardımcısı “sandıkkar” adını alır. O da çırağa yardımcı olur. Tam bir fasıl dağarcığı için gerekli bütün görüntülerin tümüne “Hayal Sandığı” denildiği için oyun takımıyla görevli olanın adı da “Sandıkkar”dır. Oyunlarda şarkıları, türküleri, okuyanlara “Yardak”, tef çalan yardımcıya ise “Dayrezen” denilir.

Perde: Karagöz perdesi zaman zaman farklılıklar gösterse de genellikle 180x100 cm ebatlarındadır ve beyaz renklidir. İlk zamanlar, yani "Kâr-ı Kadîm" (eski) oyunlarda , perde basitçe iki duvar arasına iple gerilen bir basma kumaştan oluşmaktaydı ve 2 x 2,5 m uzunluğundaydı. "Nev icad" (yeni) oyunlarda ise paravan şeklinde bir sahne oluşturularak, beyaz renkli patiskadan, **ayna** adı verilen bir perde kullanılmaktadır. Bu yeni perdelerin ebatları 180x100 cm'ye küçültülmüştür.

Peş tahtası: Perdenin altında bulunan bu tezgâh ,perdenin gerisine doğru uzanır ve üzerinde Karagöz ustasının kullanacağı "tasvirler, nâreke (düdük), tef, ışık kaynağı" vb. bu tezgâhın üzerinde hazır bulunur. Raf şeklindeki parçasına Destgah da denir.

Hayâl ağacı: Karagöz ustası, perdede birden fazla tasviri idare etmeye çalışırken, yani her iki eli de tasvirlerin çubuklarıyla doluyken, perdede olması gereken üçüncü, dördüncü vb. tasvirleri perdeye yapışık (ve haliyle hareketsiz) tutmaya yarayan çatal biçimli destekgerecidir

Tasvirler: Perdede karakterlerin iki boyutlu şekillerine "tasvir" denir. Bunlar ışığı kısmen geçirebilen şeffaf materyallerden yapılırlar. Geleneksel yöntemde, deve derisi kullanılmaktaydı. Tiplemeler deri üzerine çizilip kesildikten sonra, ışığı daha da geçirebilmesi için kontürler boyunca delikler açılır. Tasvirler zımparalanarak derinin içine işleyebilen, dayanıklı bitkisel kök boyalarla boyanırlar. Tasvirler, tiplerinin özelliklerine göre kol, bacak, baş, diz gibi eklem yerleri oynak yapılır.

Oynatma çubukları: Gürgen ağacından yapılır ve boyları 50-60 cm kadardır. Tasvirlere tutturularak onlara perdede hareket kazandırmak için kullanılırlar.

Işık kaynağı: Eski zamanlarda mum ışığı veya şem'a (bir tür yağ kandili) kullanılmaktaydı. Modern zamanlarda elektrik ampulleri kullanılmaktadır.

Nâreke: Kamıştan yapılmış, kavala benzer bir tür düdüktür. Mukkaddime (giriş) bölümünde çalınır.

Tef: Genelde Karagöz ustası (Hayâli)'nın yardımcısı (Yardak) tarafından çalınır Tefin kullanıldığı anlarda zil de kullanılmaktadır. Tef ve zilin bir arada olduğu çalgıya zillitef denir.

.

KARAGÖZ ve MUSİKİ

Gölge oyunu Karagöz'de musiki önemli bir rol oynar. Karagöz'ün ayrılmaz bir parçası olan musiki bu oyunlarda kendine özgü bir nitelik kazanmış, Osmanlı şehir eğlence musikisinin bir türü haline gelmiştir.

Musikinin yer almadığı bir Karagöz-Hacivat oyunu düşünülemez . Musiki Karagöz' de Osmanlı-Türk musikisinin değişik türleri ile beste şekillerini içinde toplar. Klasik musikinin kar, karçe , murabba beste , semai , şarkı gibi beste şekilleri , gazel ve taksimler , şehir eğlence musikisinin köçekleri , tavşancaları ve oyun havaları ; Anadolu ve Rumeli'nin türküleri dışında , oyunlarının konuları gereği olan Arapça ve Yahudice güfteli şarkılar, Çingene şarkıları , Rum ve Ermeni kültürlerine özgü ezgiler , vals , polka , opera aryası gibi Batı müziği parçaları da Karagöz musikisinde yer almıştır. Oyunların konuları, musiki repertuarının gittikçe genişlemesini sağlamıştır. Karagöz musikisinin tespit edilebilen repertuarı daha çok 19.ve 20. yüzyıl Türk musikisine aittir. Son dönemde doğrudan doğruya Karagöz oyunları için şarkı besteleyen besteciler de çıkmıştır .

Karagöz musikisi şu üç bölümde ele alınabilir :

Semai , Gazel , Hayal şarkıları : Semai'nin klasik Türk musikisindeki ağır , yürük ve saz semaisi şekilleriyle ilgisi yoktur . Klasik musikiye özgü kar, karçe , murabba beste , şarkı gibi beste şekillerinin toplu adıdır . Semaileri hep Hacivat okur . Bunlar daha ağırbaşlı eserler olduğu için genellikle oyunun başında söylenir . Bu eserlerin tamamı okunmaz, sadece zemin ve teslim bölümlerinin okunmasıyla yetinilir. Gazelleri Karagöz okur.

Hayal şarkıları ise şarkı ve türkülerdir. Günümüze kadar iki yüzü aşkın "hayal şarkısı" tespit edilebilmiştir. Bazı hayal şarkıları, oyunlarda sık sık okunduğundan, bu şarkılar oyun kişilerinin tipleriyle adeta özdeşleşmiştir. Bu tür şarkılar oyun tiplerine uygun bir güfte ezgi yapısı içindedir.

Karagöz oyunlarında kullanılan çalgılar "perdedeki çalgılar" ve "perde gerisindeki çalgılar" olarak ikiye ayrılabilirler. Perdedeki çalgılar bağlama, Karadeniz kemençesi, davul, zurna, kabak, tulum gibi halk sazlarıdır. Perde arkasında kullanılanlar ise kanun, ud, keman, zurna yahut klarnet, def gibi klasik musikide kullanılan sazlardır. Zil, zilli maşa, nakkare kullanıldığı da olur.

Osmanlı toplumundaki, etnik ve dini cemaatlerin kültürleri, Karagöz musikisinde canlı bir biçimde yansımıştır. Öte yandan ,Karagöz musikisindeki halk türküleri de imparatorluğun çeşitli şehir, kasaba ve yörelerinin kültürlerini yansıtır. Oyunlarda Bolulu Bolu türküsü, Harputlu Harput

türküsü, Arnavut ve Rumelili Rumeli türküsü söyler. Böylece taşranın musiki kültürü ve zevki de hayal perdesinden payitahta girer.

Eski İstanbul'da padişahtan, okumuş çevreden en sade halka kadar herkes, Karagöz oyunlarının tiryakisiydi. Karagöz bu yönüyle birleştirici bir şehir kültürü ürünüydü. Karagöz'ün bu yönü musikisine de yansımıştır. Bu geleneksel oyunlar, ağırbaşlı klasik eserden hafif şarkılara, oyun havalarına kadar genişleyen repertuarıyla, İstanbul şehir musikisinin ve şehir zevkinin anlamlı bir ifadesidir.

Karagöz günlük olaylara açık bir sanat türü olduğundan zamanın eğilimi ve ilgisi göz önünde bulundurularak dağarcığa her devirde yeni yeni oyunlar eklenmiştir. Sözgelimi tanzimattan sonra bir yandan Hançerli Hanım, Tayyarzade gibi halk hikâyeleri Karagöze uyarlanırken, diğer yandan da edebiyatımızın batıya yönelişine paralel olarak, Ahmet Mithad'ın "Hüseyin Fellah" romanıyla, Moliere'in "Zoraki Hekim" (Karagöz'ün Hekimliği) komedyası Karagöz oyunu haline getirilmiştir. Ayrıca tuluat tiyatrolarının Hain Kâhya, Sahte Kadı gibi oyunlarından da yararlanılmıştır.

KARAGÖZ TASVİR SANATI

Karagöz Tasviri gölge oyunu karakterlerinin resimleri anlamındadır ve gölge oyunu kuklaları yerine terimleşmiştir. Karagöz tasvirleri tasarım, üslup ve renklendirme açısından minyatür sanatıyla sıkı sıkıya ilintilidir. Karagöz tasviri bir çeşit hareketli minyatürdür. Karagöz tasvir sanatı, minyatürle olduğu kadar, Kat'ı sanatı (applique art) olarak bilinen sanatla yakın ilişkidedir. Kat'ı Arapça '' kesmek'' anlamındadır. Arseven bu sanatı şöyle tanımlamıştır: ''Bir kağıt veya deri üzerindeki yazıyı, motifi, bir kalemtraşla kesip çıkartarak içi oyulmuş olan parçayı veya çıkan parçayı diğer bir kağıt,bir deri veya bir cam üzerine yapıştırmak suretiyle vücuda getirilen işler'' .Karagöz tasvirlerinde derinin içi ve çevresi Kat'ı sanatına benzer şekilde oyulur. Bu teknik benzerlik özellikle göstermeliklerde daha da artar.

Karagöz tasvirleri , dünyadaki diğer tüm geleneksel benzerleri gibi deriden yapılır.Çin gölge kuklalarında olduğu gibi şeffaftır. Son biçimini aldığı 16. yy.dan beri şeffaf niteliği ile bölgede giderek daha çok tercih edilmektedir.

KARAGÖZ TASVİR SANATINDA KULLANILAN MALZEME VE ALETLER

1-DERİ Karagöz Tasvirleri için en uygun ve en iyi sonuç veren malzeme deve derisidir. Deve derisi kıl diplerinin noktalı dokusunu en çok belli eden deridir. Deve derisinin Karagöz Tasvir yapımında kullanılmasının nedenleri şunlardır.

-Su Tutması : Deve derisinin genetik yapısından kaynaklanan bir özelliktir. Bu nedenle deve derisiyle yapılmış Karagöz Tasvirleri, hiçbir zaman dana derisi gibi mika sertliğine ulaşmaz. Isı değişimleri karşında bükülmeler ve deformasyon ortaya çıkmaz.

-Doku özelliği: Deve derisinin başka bir özelliği, işlemesinin farklı oluşudur. Diğer derilere alışmış olanlar için zorlayıcı olabilir fakat istenen deliğin istenen şekilde birebir açılmasını sağlar.

-Boya tutuculuğu: Nem ve suya karşı kabullenici tutumu nedeniyle özellikle doğal boyaları içine çeker, boyayı emer.

Gölge oyununda kullanılan deriler

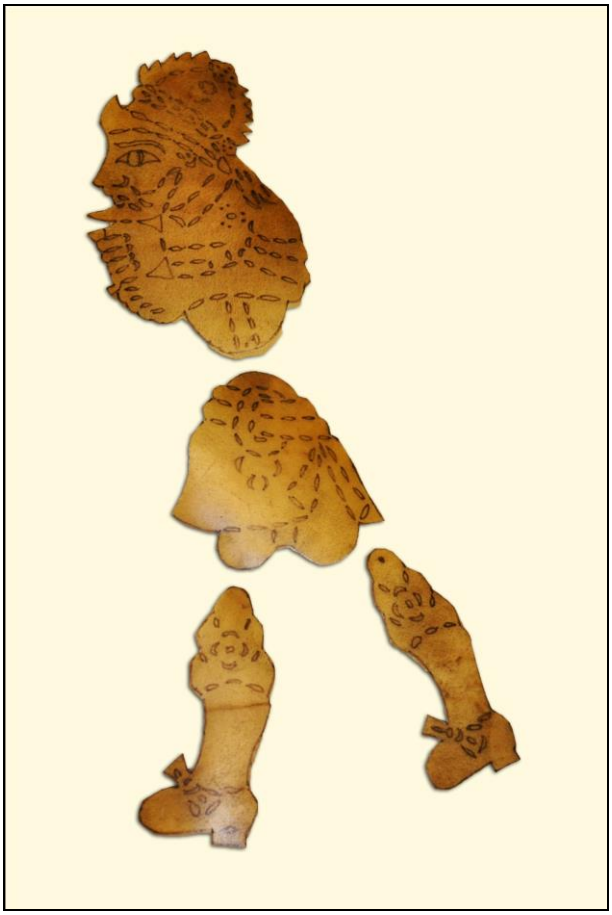

Deriden Kesilmiş Parçalar

2-KESME, OYMA, TEMİZLEME ALETLERİ

Karagöz Tasvir yapımında , temizleme ve işleme için çelik bıçak ve makaslar kullanılır.Bu özel kesici aletler, geleneksel olarak yapılan ve kara çelik denilen çeliğin dövülerek biçimlendirilmesiyle ortaya çıkar.

-Nevrekan Bıçakları: Karagöz Tasviri deri üzerinin delinerek işlenmesi sonucu hatlarını belli eder. Bu delikleri oymak için Nevrekan bıçakları kullanılır. Bu bıçaklar sert ağaçtan yumurta biçimli saplarıyla rahat çalışma sağlar. Nevrekan bıçakları küçük ve yay biçiminde eğimlidir. Hat oluşturmak için kullanılan klasik nevrekan bıçakları köşeli ve tek taraftan kesme özelliğine sahiptir. Bıçaklar dövme çelikten yapıldığından paslanma riskine karşı yağlanarak saklanır. Her Karagöz Sanatçısının Nevrekan bıçağı biçimi tercihi farklı olabilir. Karagöz Sanatçısı kendi el boyutuna ve çalışma tarzına göre sap ve bıçak biçimlerini kendisi belirler ve yaptırır.

Nevrekan Bıçakları, Deri Makasları, Temizleme Bıçakları

-Deri makasları: Karagöz tasviri yapılacak derinin kullanılabilir küçük parçalara ayrılması ve bu parçalardan Karagöz tasvirlerinin kesilmesi için oldukça sağlam dövme çelikten deri makasları kullanılır. Derinin kalınlığı ve kesilecek ayrıntıya göre boyutları değişir.

-Temizleme bıçakları: Tasvir kesimi öncesinde derinin kazınması ve işleme sonrasındaki pürüzlerin alınması için kullanılan bıçaklardır. Yarım ay biçiminde 7-8 cm. boyunda, 2-3 cm. eninde, eğimli kısmı oldukça keskin bilenmiş ve üstten dik olarak tutulup kullanmaya uygun bıçaklardır.

-Zımbalar: Deri üzerine çeşitli şekillerde küçük işlemeler, nevrekan bıçakları ile düzgün açılmayabilir.Bu nedenle çekiçle vurularak kullanılan zımbalar tercih edilir.

-Bizler: Eskiden beri bilinen ve daha çok saraçların kullandığı, ucu sivri delme aletlerine ‘biz’ denir. Karagöz Tasvirinin parçalarının birbirine bağlanması , kusurlu nevrekan deliklerinin düzeltilmesi gibi amaçlarla kullanılırlar.

Bizler

-İşlik donanımı: Birçok Karagöz sanatçısı ev ortamında hazırladığı küçük işliklerde çalışmaktadır. Böyle bir işlik için küçük bir oda yeterlidir. İşlikte çizim yapılabilecek ışıklı bir masa ve çalışma tezgahı gereklidir. Derinin işlenmeye uygun hale getirilmesi ve nemlendirilmesi için kaplar, düzgün tutulması için basma ağırlıkları veya baskı gereklidir. Derinin işlenmesi sırasında, bıçakların körleşmemesi için üzerinde çalışılacak yumuşak destekler gerekir.Bu amaçla Karagöz sanatçıları ıhlamur ağacından kütükler kullanırlar.

Kullanılan kesici aletlerin bilenmeleri için küçük yağ taşları kullanılır. Derinin tesviyesi için zımparalar ve çeşitli saraç bıçakları da çalışmayı kolaylaştırır. Parçaların birbirine eklenmesi ve oynatım yerlerinin pullanması için çuvaldız veya büyük dikiş iğneleri, bağırsak sırım ve mumlanmış pamuklu iplikler gereklidir. Mumlama için balmumu tercih edilir. Karagöz tasvir sanatı diğer tasvir sanatları gibi kıl fırça ile sürülebilen renklendiriciler kullanır. Bunlar doğal yollarla elde edilen geleneksel mürekkeplerdir. Tasvir sanatçıları anilin boyalarla 19.yüzyılın ortalarında tanıştıktan sonra bu geleneksel mürekkep tüm tasvir sanatlarında (minyatür, ebru,tezhip vb.) daha az kullanılmaya başlanmıştır.

Mürekkepler, Kıl Fırçalar

Doğal Boyalar

KARAGÖZ TASVİR YAPIM AŞAMALARI

Derinin temizlenmesi: Deri işlenecek büyüklükte parçalara ayrıldıktan sonra temizleme bıçaklarıyla kazınır. Böylece iç taraftaki yağ kalıntıları ve tirşe tarafı (kıl diplerinin bulunduğu taraf) temizlenmiş olur. Günümüzde bıçak yerine cam da kullanılmaktadır.

Hamlama: Deri bundan sonra işlemeye uygun hale gelecek kıvamda yumuşatılmak için nemlendirilir. Buna hamlama denir.

Tasarlanan resmin deriye aktarılması: Önceden yapımı tasarlanan resim, derinin altına koyularak deriye kopyası çizilir. Çizim biz ile yapılır. Biz ile çizim risklidir,hata kabul etmez,fakat tasarlanan çizimin deriye kusursuz aktarımı için gereklidir.

Derinin kesilmesi: Çizim işlemi tamamlandıktan sonra, resim deriden kesilerek çıkarılır.

Tasvirin Nevrekanlanması: Kesilen parçanın iç çizgilerinin, nevrekan bıçağı kullanılarak kesik çizgiler halinde delinmesine **nevrekanlama** denir. İleride derinin eski konumunu almaması ve bükülmemesi için nevrekanlama derinin tirşe tarafından yapılır. Bıçak deriye önce bastırılır sonra açılacak delik uzunluğunca ileriye itilir. Arada aynı mesafeyi tutturarak eşit aralıklarla delme işlemine devam edilir.Hat tamamlandıktan sonra deliklerin sivri olan ucuna ,yani tam ters yönde ,bıçak tekrar sokularak deliğin dikdörtgen halini alması sağlanır.Derinin içinden çıkarılacak parçalarda (göz oyguları)buna uygun nevrekan ile kesilip çıkarılır.İstenirse değişik zımbalarla süslü işlemeler yapılabilir.

Nevrekan pürüzlerinin temizlenmesi: Nevrekanlama sırasında derinin yağlı tarafında küçük çıkıntılar oluşur. Derinin kuruması beklenmeden, bu çıkıntılar temizleme bıçağı ile temizlenmelidir. Temizleme bıçağı mümkün olduğu kadar küçük ve dairesel hareket ettirilerek bu nevrekan taşmaları hiçbir pürüz bırakmadan temizlenir.

Renklendirme: Seçilen renkler deriye iki yönden uygulanır.Boyama işlemi ardından açılan nevrekanlar üzerinden siyah mürekkeple hatlar (contour) belirginleştirilir.

Baskıda kurutma : Hem hamlama hem de renklendirme nedeniyle yumuşak olan Karagöz tasviri baskı aletinde kurutulur.Baskı aleti ağır ciltli kitaplar ve ağırlıklarda kullanılabilir.

Düğmenin dikilmesi: Deri parçalarından daha önceden kesilip hazırlanmış bir buçuk cm. çapında yuvarlak bir parça tasvirin ağırlık merkezi ve oynatım yeri bulunur ve yerine mumlu iple dikilir. Dikim işleminden sonra takılacak değneğin ucuna uygun bir zımba ile delinir.

Deriden Kesilmiş Düğmeler

KAYNAKÇA

- “Yıktın Perdeyi Eyledin Viran”_, 2004.Yapı Kredi Karagöz Koleksiyon.

- Duyuran, Dürrüşehvar. “Topkapı Sarayındaki Tasvirleriyle Karagöz”,Arkeoloji ve sanat yayınları, 2000.

- Ekler, Alpay. “Karagöz Tasvir Sanatı”, Gölgenin renkleri, Ankara, 2008.

- htpp / www. unima.org.tr/abKaragoz.aspx 25.04.2013.

- http://www.forumdas.net/turkce-edebiyat/karagoz-ve-hacivatin-tarihcesi-112931/ 23.04.2013.

- Şenyer, Emin < htpp / www. karagöz.net> 26.04.2013.

- <www. karagöz ve hacivat.com> 22.04.2013.

- http://tr.wikipedia.org/wiki/Karag%C3%B6z_ve_Hacivat> 22.04.2013.

- Çelikkol,Şinasi. Karagöz Oynatıcısı, Unima Türkiye Milli Merkezi Başkanı .

- Koca,İbrahim. Hacıvat Antikacısı.

RESİMLER